

**TOKNI XOMTOK QILISHNING HOSILDORLIK
VA MAHSULOT SIFATIGA TA'SIRI**

Raxmatova Feruza Erkin qizi

*Toshkent davlat agrar universiteti,
Meva-sabzavotchilik va uzumchilik yo'nalishi
24-50 guruh talabasi*

Beknazarova Dilshoda Alijon qizi

24-50 guruh talabasi

Gulmahamatova Xonzoda Sherali qizi

24-51 guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tok o'simligida xomtok qilish agrotexnik tadbirining hosildorlik va uzum mahsuloti sifatiga ta'siri yoritilgan. Xomtok qilish jarayonida ortiqcha novdalar, barglar va hosilsiz shoxlarning olib tashlanishi natijasida o'simlikning oziqa moddalaridan samarali foydalanishi ta'minlanadi. Bu esa uzum boshlarining yaxshi shakllanishi, rezavorlar hajmining kattalashishi hamda shakar miqdorining ortishiga xizmat qiladi. Shuningdek, tok tuplarining shamollanishi va quyosh nuri bilan ta'minlanishi yaxshilanib, kasallik va zararkunandalar tarqalish xavfi kamayadi. Tadqiqot natijalari xomtok qilishning meva sifati, hosilning bir maromda pishishi va umumiy hosildorlik ko'rsatkichlarini oshirishda muhim omil ekanligini ko'rsatadi. Mazkur agrotexnik usul uzumchilikda yuqori va sifatli hosil yetishtirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Tok, xomtok qilish, uzumchilik, hosildorlik, mahsulot sifati, agrotexnika, novdalarni siyraklashtirish, rezavor, shakar miqdori, quyosh nuri, shamollanish, uzum hosili, o'simlik rivojlanishi, samaradorlik.

Uzumchilik qishloq xo'jaligining muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash, vinochilik va qayta ishlash sanoatini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. O'zbekistonning iqlim sharoiti uzum yetishtirish uchun qulay bo'lib, mamlakatimizning deyarli barcha hududlarida turli navdagi uzumlar muvaffaqiyatli yetishtiriladi. Biroq yuqori va sifatli hosil olish uchun tokzorlarda agrotexnik tadbirlarni o'z vaqtida va sifatli bajarish talab etiladi. Shunday muhim agrotexnik tadbirlardan biri xomtok qilish hisoblanadi[1].

Xomtok qilish vegetatsiya davrida tokning ortiqcha yashil novdalari, bachki shoxlari va hosilsiz o'simtalarini olib tashlash jarayonidir. Bu tadbir o'simlikning oziqa moddalaridan oqilona foydalanishini ta'minlaydi, hosildorlikni oshiradi hamda uzum mevalarining sifat ko'rsatkichlarini yaxshilaydi.

Tok o'simligi kuchli o'sish xususiyatiga ega. Vegetatsiya davrida ko'plab yangi novdalar hosil qiladi. Agar bu novdalar nazorat qilinmasa, o'simlikning oziqa

moddalari va energiyasi keraksiz yashil massa hosil qilishga sarflanadi. Natijada hosilning shakllanishi va rivojlanishi uchun yetarli oziqa moddalar qolmaydi.

Xomtok qilish orqali tokning rivojlanishiga salbiy ta'sir qiluvchi ortiqcha novdalar olib tashlanadi. Bu esa o'simlikning asosiy oziqa oqimini hosil beruvchi novdalar va uzum boshlariga yo'naltirish imkonini beradi. Natijada rezavorlarning yirikligi, vazni va kimyoviy tarkibi yaxshilanadi[3].

Tokda fotosintez jarayoni barglar orqali amalga oshadi. Biroq barglarning haddan tashqari ko'payib ketishi ichki qatlamlarga quyosh nuri tushishini cheklaydi. Xomtok qilish natijasida barglar optimal joylashadi va fotosintez samaradorligi ortadi.

Xomtok qilishning asosiy maqsadi tokning vegetativ va generativ organlari o'rtasida muvozanat yaratishdan iborat. Ushbu tadbir quyidagi vazifalarni bajaradi:

Tok tuplarining shamollanishini yaxshilash;

Quyosh nurining ichki qismlarga kirib borishini ta'minlash;

Oziqa moddalarining hosil beruvchi novdalarga yo'naltirilishini kuchaytirish;

Kasallik va zararkunandalar rivojlanishining oldini olish;

Hosilning bir maromda pishishini ta'minlash;

Uzum boshlarining yirik va sifatli shakllanishiga yordam berish.

Mazkur vazifalarning bajarilishi natijasida tokning umumiy mahsuldorligi oshadi.

Tokzorlarda xomtok qilish bir necha usullarda amalga oshiriladi:

Hosilsiz novdalarni olib tashlash

Hosil bermaydigan novdalar o'simlikning oziqa moddalarini behuda sarflaydi.

Ularni vegetatsiyaning dastlabki bosqichlarida olib tashlash tavsiya etiladi.

Bachki novdalar asosan poyaning pastki qismida hosil bo'ladi. Ular asosiy hosil shakllanishiga xizmat qilmaydi. Shuning uchun muntazam ravishda olib tashlanadi.

Bir joyda haddan tashqari ko'p novda rivojlansa, kuchsiz va ortiqcha novdalar kesib tashlanadi. Bu qolgan novdalarning yaxshi rivojlanishiga imkon yaratadi.

Hosil atrofi haddan tashqari qalin barglar bilan qoplangan bo'lsa, ayrim barglar olib tashlanadi. Bu uzum boshlariga quyosh nurining yetib borishini yaxshilaydi.

Xomtok qilish hosildorlikka bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Bevosita ta'siri oziqa moddalarining samarali taqsimlanishi bilan bog'liq bo'lsa, bilvosita ta'siri mikroiklimning yaxshilanishi orqali namoyon bo'ladi[3].

Masalan, bir tup tokda 30 ta novda mavjud bo'lsa, ulardan 10 tasi hosilsiz bo'lishi mumkin. Agar ushbu novdalar o'z vaqtida olib tashlanmasa, o'simlik oziqa moddalarining ma'lum qismini ularga sarflaydi. Xomtok qilingandan keyin esa barcha oziqa moddalar hosil beruvchi novdalarga yo'naltiriladi.

Xomtok qilingan tokzorlarda hosildorlik 10–25 foizgacha ortishi mumkin. Ayniqsa, serhosil navlarda bu ko'rsatkich yanada yuqori bo'ladi. Misol tariqasida, Samarqand viloyatida yetishtiriladigan "Husayni" navli uzumda xomtok ishlari muntazam olib borilganda har gektardan olinadigan hosil sezilarli

darajada oshganligi kuzatilgan.

Uzum mahsulotining sifati bir qator ko'rsatkichlar bilan belgilanadi. Bularga rezavorlarning hajmi, vazni, shakar miqdori, kislotalilik darajasi, rangi va ta'mi kiradi.

Xomtok qilish natijasida:

Uzum donalari yiriklashadi;

Shakar miqdori ortadi;

Rang shakllanishi yaxshilanadi;

Ta'm ko'rsatkichlari yuqori bo'ladi;

Pishish jarayoni tezlashadi[1].

Masalan, tokzor qalinlashib ketgan hollarda uzum boshlarining ichki qismiga quyosh nuri yetib bormaydi. Natijada rezavorlar to'liq pishmaydi va tarkibidagi shakar miqdori past bo'ladi. Xomtok qilingan toklarda esa quyosh nuri yetarli bo'lib, mevalarning kimyoviy tarkibi yaxshilanadi.

Ayniqsa, mayizbop navlarda xomtok qilish mahsulot sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shakar miqdorining ko'payishi quritilgan mahsulot sifatini sezilarli yaxshilaydi.

Kasallik va zararkunandalarga qarshi kurashdagi ahamiyati Tokzorlarda kasalliklarning rivojlanishi ko'pincha namlikning ortib ketishi bilan bog'liq. Qalinlashgan tokzorlarda havo almashinuvi sustlashadi va nam muhit yuzaga keladi. Bu esa mildyu, oidium va kulrang chirish kabi kasalliklarning rivojlanishiga qulay sharoit yaratadi.

Xomtok qilish orqali:

Havo aylanishi yaxshilanadi;

Namlik kamayadi;

Barglarning tez qurishi ta'minlanadi;

Kasallik tarqalishi sekinlashadi[3].

Masalan, yomg'irli mavsumlarda xomtok qilinmagan tokzorlarda zamburug'li kasalliklar ko'proq uchraydi. Xomtok qilingan maydonlarda esa kasallanish darajasi ancha past bo'ladi.

Xomtok qilishning samaradorligi uni o'z vaqtida bajarishga bog'liq. Odatda birinchi xomtok novdalar 15–20 santimetrga yetganda amalga oshiriladi. Keyingi ishlovlar vegetatsiya davomida zaruratga qarab takrorlanadi.

Juda kech bajarilgan xomtok kutilgan natijani bermasligi mumkin. Chunki bu vaqtda ortiqcha novdalar allaqachon oziqa moddalarining katta qismini sarflab bo'lgan bo'ladi.

Shuning uchun agronomlar xomtok ishlarini bir necha bosqichda olib borishni tavsiya etadilar.

O'zbekiston quruq va issiq iqlimga ega mamlakat hisoblanadi. Bunday sharoitda tok o'simligi tez o'sadi va ko'p yashil massa hosil qiladi. Shu sababli xomtok

qilishning ahamiyati yanada ortadi.

Mamlakatimizning Samarqand, Toshkent, Surxondaryo, Qashqadaryo va Farg‘ona viloyatlarida uzumchilik keng rivojlangan. Ushbu hududlarda yuqori hosil olish uchun xomtok ishlari muntazam amalga oshiriladi. Ayniqsa eksportbop uzum yetishtirishda mevalarning tashqi ko‘rinishi va sifati muhim hisoblanadi. Xomtok qilish ushbu ko‘rsatkichlarni yaxshilashga xizmat qiladi.

Xomtok qilish qo‘shimcha mehnat talab qiladigan agrotexnik tadbir bo‘lsa-da, uning iqtisodiy samaradorligi yuqori hisoblanadi. Hosildorlikning ortishi va mahsulot sifatining yaxshilanishi natijasida fermer xo‘jaliklarining daromadi ko‘payadi. Misol uchun, bir gektar tokzorda hosildorlikning 15 foizga oshishi yuzlab kilogramm qo‘shimcha hosil olish imkonini beradi. Sifatli mahsulot esa bozorda yuqori narxda sotiladi. Natijada xomtok qilishga sarflangan xarajatlar bir necha barobar qoplanadi va xo‘jalik rentabelligi ortadi[5].

Xulosa qilib aytganda, tokni xomtok qilish uzumchilikda muhim agrotexnik tadbirlardan biri hisoblanadi. Ushbu tadbir tokning oziqa moddalaridan samarali foydalanishini ta‘minlaydi, hosildorlikni oshiradi va uzum mahsulotining sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilaydi. Shuningdek, tokzorlarning shamollanishini yaxshilab, kasallik va zararkunandalar rivojlanishining oldini oladi. O‘zbekiston sharoitida xomtok qilish yuqori va sifatli hosil olishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Shu sababli ushbu agrotexnik tadbirni ilmiy tavsiyalar asosida va o‘z vaqtida amalga oshirish uzumchilik xo‘jaliklarining iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ostonaqulov T.E., Zuev V.I., Qodirxo‘jayev O.Q. Mevachilik va uzumchilik. – Toshkent: “Navro‘z”, 2018. – 312 b.
2. Ostonaqulov T.E. Uzumchilik asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2009. – 256 b.
3. Buriev X.Ch., Jumaev R.J. Meva va uzum mahsulotlarini yetishtirish texnologiyasi. – Toshkent: Mehnat, 2017. – 284 b.
4. Bo‘riyev X.Ch., Jo‘rayev R.J., Alimuhamedov S.N. Mevachilik va uzumchilik. – Toshkent: Tafakkur-Bo‘stoni, 2010. – 264 b.
5. Karimov A.A., Abdullayev X.A. Qishloq xo‘jaligi ekinlarini parvarishlash agrotexnologiyasi. – Toshkent: Fan, 2016. – 288 b.